

ΤΑ ΠΟΝΤΙΑΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ
ΣΕ ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΟ ΙΣΛΑΜΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ
ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΤΟΥ 1500

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

0. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. ΦΩΝΗΤΙΚΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ

1.1. /e/ αντί γι' άλλα φωνήεντα

1.1.1. /e/ αντί η· (μέσα στη λέξη)

1.1.2. /e/ αντί /a/ ή η (στην αρχή λέξεως: αύξηση κτό.)

1.1.3. /o+e/ > /e/ (αντί > /o/)

1.2. Το «ασυνίζητο» του τονισμένου προφωνηεντικού /i/

1.3. Ανάπτυξη συνοδίτη φθόγγου /j/ μεταξύ /i/ και άλλου φωνήεντος

1.4. Τελικό -ν ποντιακό

1.4.1. -ν ως αρχαϊσμός

1.4.1.1. -ν σε ήδη αρχαίους τύπους ονομάτων και αντωνυμιών

1.4.1.2. -ν εφελκυστικό παρελθοντικών χρόνων (γ' εν. πρόσωπο)

1.4.1.3. -ν στις προστακτικές του β' εν. προσώπου του ενεργητικού αορίστου

1.4.1.4. -ν επιρρημάτων

1.4.2. -ν ως αναλογικός «μεσαιωνισμός»

1.4.2.1. Πρόσθετο -ν στην εν. αιτιατική (πρώην) τριτόκλιτων ασ. και θηλ., καθώς και σε ουδ. ουσιαστικά σε -μα και επίθετα σε -ύ

1.4.2.2. Πρόσθετο -ν στις τριτοπρόσωπες εν. κατλήξεις -/i/ των παρελθοντικών χρόνων

1.5. Ουρανικοποιήσεις του /s/

2. ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ

2.1. Μεταπλασμοί -ων > -ος και *-ονος

2.2. Διατήρηση δικατάληκτου επιθέτου σε -ος/ον

2.3. Η αντωνυμία ο δεινας

2.4. Ιδιομορφίες στον ενεστώτα δύο ρηματικών κατηγοριών

2.4.1. Ρήματα με θέμα σε -φτ- < -πτ- (αντί -β-)

2.4.2. Διατήρηση μεσοπαθητικού ενεστώτα σε -ουμαι < -όμαι

2.5. Διπλή συλλαβική αύξηση (ε...ε-)

2.6. Ήνικες προστακτικές αορίστου

2.6.1. Ήν. προστακτική ενεργητικού αορίστου σε -(σ)ον

2.6.2. Ήν. προστακτική μεσοπαθητικού αορίστου σε -θου αντί -σου'

2.7. Τύποι οριστικής μεσοπαθητικού αλλά και αθέματου ενεργητικού αορίστου σε -α (α' εν. πρόσωπο) και -εν (γ' εν. πρόσωπο)

2.8. Υποχώρηση υποτακτικής αορίστου

3. ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΛΕΞΕΩΝ

- 3.1. Ουσιαστικά σε -(σ)ία αντί -(σ)ις
- 3.2. Ρήματα όχι κοινά σε -ίζω και -ύνω
 - 3.2.1. Ρήματα σε -ίζω
 - 3.2.2. » σε -ύνω

4. ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ

- 4.1. Επίταξη των πλάγιων μονοσύλλαβων τύπων της προσωπικής αντωνυμίας
- 4.2. Χρήση της αιτιατικής και για το έμμεσο αντικείμενο
- 4.3. Σύνταξη άψυχου ουσιαστικού αρσενικού ή θηλυκού γένους με επίθετο ουδέτερο ή ουδέτερη προσωπική αντωνυμία
- 4.4. Διατήρηση της χρήσης απαρεμφάτων στην υπόταξη.

5. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΟ ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

6. ΔΙΓΓΑ ΕΠΙΠΛΕΟΝ ΔΙΔΑΓΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΝΤΙΑΚΗΣ ΔΥΟ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ ΩΣ ΔΕΙΓΜΑΤΑ ΤΗΣ ΜΙΚΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΤΟΥ

0. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ως τώρα ακούσαμε και συζητήσαμε κυρίως φιλολογικές ανακοινώσεις για να θυμηθούμε, ενδεχομένως καλύτερα, πως ο δάσκαλος και ο φίλος μας ήταν και επιφανής ερευνητής των νεώτερων ελληνικών διαλέκτων, η παρούσα μικρή συμβολή στην τιμητική μας εκδήλωση πραγματεύεται ένα θέμα που ανήκει περισσότερο σ' αυτό το πεδίο.

Όταν βλέπει κανείς ένα χειρόγραφο να αρχίζει με την αραβική φόρμουλα *bismi llâhi rrahmani rrahîmi*, δε φαντάζεται μέσα σ' αυτό να υπάρχει και τίποτε το ελληνικό. Και όμως, στο χειρόγραφο, με το οποίο θα σχοληθούμε τώρα, φτάνει να παραλείψουμε τη δεύτερη γραμμή, για να διακρίνουμε στην τρίτη την ελληνική μετάφραση της πρώτης, αραβικής που σας διάβασα μόλις: *Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ τοῦ πολυελέου, τοῦ ἐλεήμονος ...* Πρόκειται για το υπ' αρ. 4750 τετράγλωσσο ισλαμικό χειρόγραφο του Μουσείου της Αγίας Σοφίας (Aya-Sofya Müzesi) με τίτλο αραβικό που σημαίνει «Αραβο-περσο-ελληνο-σέρβικο Λεξικό»: σημειωτέον ότι είναι γραμμένο εξ ολοκλήρου στο αραβικό αλφάβητο. Για να είμαι όσο γίνεται σαφέστερος: αυτό δεν ισχύει μόνο για το αραβικό και το περσικό μέρος, αλλά εξίσου και για το ελληνικό και το σέρβικο. Όσο για τα δύο τελευταία, έχουμε λοιπόν να κάνουμε με κείμενα τύπου *Aljamiado*, όπως ονομάζουν οι ανατολιστές και οι ρωμανιστές ισλαμικά μεσαιωνικά κείμενα της Ισπανίας, σε γλώσσα μεν ισπανική, αλλά γραμμένα με την αραβική γραφή. Γυρίζοντας στην ελληνοτουρκική Ανατολή, θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για το αντίθετο των καραμανλήδικων κειμένων, δηλ.

χριστιανικών σε τούρκικη γλώσσα, αλλά με ελληνικό αλφάβητο.

Το χφ. 4750 και ένα δεύτερο, αδελφό, που φέρει τον αρ. 4749, περιέχουν τα κατά πολύ εκτενέστερα ελληνικά κείμενα με αραβική γραφή που έγιναν ως τώρα γνωστά. Το Luḡat (δηλ. (λεξικό)) του χφ. 4750, στο οποίο θα περιοριστώ στο εξής, καλύπτει 63 φύλλα, γραμμένα και από τις δυο πλευρές, διαστάσεων 23,5 επί 15,5 εκατοστών. Θα πρέπει βέβαια να διαιρέσουμε αυτόν τον όγκο διά τέσσερα για να δούμε τη σωστή έκταση του ελληνικού κειμένου: περίπου είκοσι δακτυλόγραφες ή τυπωμένες σελίδες. Πρόκειται άλλωστε για χειρόγραφο πολυτελείας, καλλιγραφικότατο: το βασικό προφανώς κείμενο στην ιερή γλώσσα, αυτήν του Κορανίου, αποτελεί πάντα την πρώτη γραμμή κάθε συνόλου τεσσάρων γραμμών και εμφανίζεται με μαύρα γράμματα, μεγαλύτερα από τα άλλα· ακολουθούν το περσικό κείμενο στη δεύτερη σειρά με κόκκινο μελάνι, στην τρίτη η ελληνική μετάφραση με μελάνι πράσινη και τέλος η σέρβικη μετάφραση στην τέταρτη γραμμή με χρώμα πορτοκαλί. Κάθε σελίδα του χφ. περιέχει τέσσερα τέτοια σύνολα, δηλαδή 16 σειρές (Βλ. τη φωτογραφία του φ. 1β).

Πολύ σημαντικό είναι, πως και στα τέσσερα κείμενα κατά κανόνα γράφονται όλα τα φωνήεντα, γεγονός που διευκολύνει τα μέγιστα την ανάγνωση, ιδίως του ελληνικού και του σέρβικου κειμένου. Η ορθογράφηση αυτών των δύο γλωσσών είναι σχεδόν καθαρά φωνητική, ασάφειες υπάρχουν κυρίως ως προς τη θέση του τόνου σε ορισμένες ελληνικές λέξεις. Παραπλανητικός είναι βέβαια ο αραβικός τίτλος του έργου (= λεξικό), γιατί στην πραγματικότητα πρόκειται για ένα είδος γλωσσικής «μεθόδου», σε μορφή διαλόγου (ερωταποκρίσεων) ανάμεσα σε δάσκαλο και μαθητή. Θα μπορούσε το όλο κείμενο να διορθωθεί σε πολυάριθμα τμήματα ή κεφάλαια, όπου συζητούνται διάφορα θέματα, π.χ. η κατάσταση της αγοράς, οι υποχρεώσεις των παιδιών απέναντι στους γονείς και δασκάλους τους, η μελέτη του Κορανίου· ακούμε ερωτήσεις για τη γεωγραφική προέλευση και το επάγγελμα του συνομιλητή, κουβέντες για τον καιρό, τη δουλειά στο αμπέλι ή το χωράφι· βλέπουμε ακόμα το δάσκαλο να θυμώνει και να βρίζει το μαθητή, κτλ.

Η κατά προσέγγιση χρονολογία και των δυο αδελφών χειρογράφων προκύπτει από το παλαιότερο σιγίλλιο που φέρουν, αυτό του σουλτάνου Μπαγε-

Για να περιοριστεί κάπως ο αριθμός των σημειώσεων, κρίθηκε αναγκαία κάποια παρέκκλιση από την αυστηρή αριθμητική τους σειρά· έτσι π.χ. επανέρχεται κάμποσες φορές ο αρ. 8 με τη στερεότυπη παραπομπή στο αντίστοιχο εκάστοτε λήμμα του ποντ. λεξικού του Α. Α. Παπαδόπουλου. (Για τις συντομογραφίες των τεσσάρων κυριότερων βοηθημάτων βλ. τις σημειώσεις 4 και 6).

ζίτ του Β' (1481-1512), γιου του Μωάμεθ του Πορθητή. Ο *terminus ante quem* είναι λοιπόν το 1512¹.

Όταν το φθινόπωρο του 1986 ο σλαβολόγος του Πανεπιστημίου της Κωνσταντίας, καθ. Werner Lehfeldt, ο οποίος από καιρό είχε καταπιαστεί με το σέρβικο κείμενο², που παρουσιάζει κι αυτό ιδιαίτερο διαλεκτολογικό ενδιαφέρον, ζήτησε τη συνεργασία μου για το ελληνικό κείμενο, δίστασα, γιατί δε διέθετα καθόλου γνώσεις ανατολιστή. Ο W. Lehfeldt είχε όμως μεταγράψει ήδη, μαζί με το σλαβολόγο Tilman Berger, το ελληνικό κείμενο, πρώτα στο λατινικό και έπειτα—κάπως δοκιμαστικά—και στο ελληνικό αλφάβητο, και μόλις διαπίστωσα—εκτός φυσικά από συνηθισμένα για την εποχή του λόγια και κοινά δημώδη στοιχεία—τους πρώτους ποντιακούς τύπους, ενδιαφέρθηκα ζωηρά να ασχοληθώ, γιατί ως τώρα ήταν γνωστό τόσο λίγο υλικό για την παλαιότερη ιστορία της διαλέκτου αυτής. Κάμποσο καιρό πριν να δεχθώ τη συνεργασία για τα ελληνικά, ο W. Lehfeldt είχε βρει το συνάδελφό του στην Κωνσταντία ανατολιστή καθ. Christoph Correll για τη μελέτη του αραβικού και ιδίως του περσικού κειμένου. (Σε δύσκολα χωρία του ελληνικού κειμένου μάς βοήθησε βέβαια και ο καθ. Αθανάσιος Καμπύλης).

Στο μεταξύ είναι έτοιμος για τύπωμα ο πρώτος τόμος της έκδοσης, που περιέχει την εισαγωγή, τα τέσσερα κείμενα του χφ. 4750, γερμανική μετάφραση του αραβικού κειμένου, περιγραφή του χφ., γραφηματικές αναλύσεις του σέρβικου και του ελληνικού κειμένου, σχόλια στο αραβικό, το περσικό και το σέρβικο κείμενο, γλωσσικές μελέτες για τα ίδια τα τρία κείμενα, καθώς και το σέρβικο πίνακα λέξεων. Ο τόμος αυτός θα βγει το 1989 στον εκδοτικό οίκο Böhlau³. Ο ομιλών έχει σκοπό να εκδώσει δεύτερον τόμο,

1. Τον —πιο αόριστο βέβαια— *term. post quem* του ελληνικού κειμένου φαίνεται να μας παρέχει η ίδια η γλωσσική μορφή του, δηλ. τα ποντιακά στοιχεία. Θα γίνει φανερό πως ο ελληνόφωνος μεταφραστής ήταν Πόντιος (πιθανότατα εξισλαμισμένος): είναι λοιπόν εύλογη η υπόθεση το κείμενο να έχει μεταφραστεί μετά το 1461, όταν Μωάμεθ ο Β' κατέλαβε την Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας. (Υπάρχουν ενδείξεις το αραβικό και το περσικό κείμενο να είναι προγενέστερα και το σέρβικο μεταγενέστερο).

2. Ο πρώτος επιστήμονας —και ο μόνος πριν από τον κ. Lehfeldt— που ασχολήθηκε με τα χειρόγραφα 4749 και 4750 ήταν ο τουρκολόγος Ahmed Caferoğlu, ο οποίος τα παρουσίασε σε σύντομο άρθρο του: "Note sur un manuscrit en langue serbe (sic) de la bibliothèque d'Ayasofya" *Revue Internationale des Études Balkaniques* I-II (3-4), Beograd 1936, 185-190.

3. Ο τίτλος θα είναι: *Eine Sprachlehre von der Hohen Pforte—ein arabisch-persisch-griechisch-serbisches Gesprächslehrbuch vom Hofe des Sultans aus dem 15. Jahrhundert*

που θα περιλαμβάνει κυρίως τα σχόλια στο ελληνικό κείμενο, τη μελέτη για τη γλώσσα του και τον ελληνικό πίνακα λέξεων. Το ελληνικό κείμενο θα συμπεριληφθεί και σ' αυτόν τον τόμο και θα παραβληθούν επίσης οι διαφορετικές γραφές του χφ. 4749. Και τώρα επιτέλους στο κύριο θέμα μας, δηλ. τα πολλά ποντιακά στοιχεία! (Εννοείται βέβαια πως συχνά θα έχουμε μπροστά μας και τύπους («ημιποντιακούς»)).

1. ΦΩΝΗΤΙΚΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ

1.1. /e/ αντί γι' άλλα φωνήεντα

1.1.1. /e/ αντί η (μέσα στη λέξη)⁴

Παραδείγματα: οὐκ⁵ ἔστιν τι ἀσχεμότερον⁶ ἀδικίας (φύλλο 19α2)· ἐνοῖ-γεν⁷ (= ανοίχτηκε) ὁ ὄρθρος (26α2)· χαμέλνον⁸ (= κατέβασε!, 29α3)· μὴ ἐπιλάθου τῶν τάφων αὐτῶν (δηλ. τῶν γονέων σου) ... καὶ ἐλεημοσύνης⁸ (γεν. εν.) ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῖν (30β1)· ἐν φουσέματι⁹ ἀνέμου βιαίου (60β3).

1.1.2. /e/ αντί /a/ ἢ η (στην αρχή λέξεως: αύξηση κτό.)¹⁰

Πολλές οι περιπτώσεις, ανάμεσά τους και αρκετές με διπλή αύξηση, δηλ. εξωτερική και εσωτερική. Περιορίζομαι εδώ σε μερικά παραδείγματα με το ε- της εξωτερικής αύξησης: ἐγόραζεν πανίν (5α2)· ἐρδεύσατε τὰς γαίας; ναί, ἐρδεύσαμέν τας (23α4/β1)· ἐφῆκα το (48α2 - στο βάθος περίπτωση με διπλή

als Quelle für die Geschichte der serbischen Sprache, hrsg. von W. Lehfeldt, mit Beiträgen von T. Berger, Chr. Correll, G. S. Henrich, W. Lehfeldt, Köln/Wien Böhlau το 1989 (Slavistische Forschungen 57).

4. Δ. Η. Οἰκονομίδου, *Γραμματικὴ τῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου τοῦ Πόντου*, ἐν 'Αθ. 1958 (στο εἰς: Οικ., *Γραμμ.*), 41-44, πβ. του ἴδιου, δηλ. D. E. Oeconomides, *Lautlehre des Pontischen*, Leipzig 1908 (στο εἰς: Oec., *Lautl.*), 11-15· Ἀνθίμου Ἀ. Παπαδοπούλου, *Ἱστορικὴ Γραμματικὴ τῆς ποντιακῆς διαλέκτου*, Ἀθ. 1955 (στο εἰς: Παπ., *Γραμμ.*), 14-17.

5. Γράφω ἐδῶ οὐκ μπροστά ἀπὸ /e/ καὶ /i/ σύμφωνα με τὴν αραβικὴ γράφῃ του ελλ. κειμένου, στὴν ὁποία ξεχωρίζονται ἀκριβέστατα ὅλα τὰ ουρανικά ἀπὸ τὰ ἀντίστοιχα ὑπερωικά σύμφωνα.

6. Για τὸ ποντ. ἄσκεμος βλ. ἰδίως τὸ σχετικὸ λῆμμα στὸν Α. Α. Παπαδόπουλο, *Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς ποντιακῆς διαλέκτου*, 2 τόμοι, ἐν Ἀθ. 1958-1961 (στο εἰς: Παπ., *Λεξ.*).

7. Παπ., *Λεξ.*, στὸ λῆμμα ἀνοίγω.

8. Παπ., *Λεξ.*, στὸ σχετικὸ λῆμμα.

9. Ο τύπος ημιλόγιος, ἀλλὰ καὶ «ημιδιαλεκτικός»: ποντ. φύσεμαν, Παπ., *Λεξ.*, στὸ λῆμμα.

10. Οικ., *Γραμμ.*, 43 = Oec., *Lautl.* 11 I· Παπ., *Γραμμ.* 15.70-72.

αύξηση)· *ἐγόρακα* *ja*λία (53β2 - ερμαφρόδιτος ο τύπος: διαλεκτικός «αναδιπλασιασμός») μπροστά σε λόγιο παρακείμενο).

Υπάρχουν άλλωστε και περιπτώσεις, όπου επεκτείνεται αναλογικά το *ε-* από τους χρόνους του παρελθόντος σε άλλους τύπους του ρήματος και ακόμα και στο συγγενικό ουσιαστικό, όπως συμβαίνει και στη σύγχρονη ποντιακή. Στο *Luḡat* αυτό παρατηρείται ιδίως στο θέμα *ἀγαπ-*: π.χ. ἡμεῖς γὰρ *ἐγαποῦμεν* σε *ἐγάπην*¹¹ σφοδρὰν (37β3).

1.1.3. /o+e/ > /ɔ/ (αντί > /o/)¹²

Αυτό το ποντιακό φαινόμενο το συναντούμε στις εξής περιπτώσεις: ἵνα ... γίνεται *ἐπιστημονικώτερος* (< ὁ *ἐπ.*) τῶν ἀνθρώπων (39β1-2)· ἐπὶ τ' ἔργον (44α3, 4-2 φορές), ενώ αμέσως μετά: ἐπὶ τὸ ἔργον (44β1)· ἀπεμπροστά¹³ (10α2).

1.2. Το «ασυνίζητο» του τονισμένου προφωνηεντικού /i/¹⁴

Προφωνηεντικό τονισμένο /i/ διατηρείται χωρίς εξαίρεση. Δίνω ως

11. Το πόσο διαδεδομένοι στα ποντιακά είναι οι τύποι με *ε-* βλέπει κανείς στον Παπ., *Λεξ.*, λήμματα *ἀγαπῶ* και *ἀγάπη*.

12. Οεσ., *Lauil.* 76 XIV· Οικ., *Γραμμ.* 71· Δ. Τομπαΐδης, *Ἀρχεῖον Πόντου* 26 (1964) 156, 1. Εξίσου καταπληκτικό ποντ. φαινόμενο του *Luḡat* είναι η επικράτηση του /o/ - εις βάρος του - /a/ του άρθρου: τ' *ὀμμάτια* (4β3), πβ. λ.χ. Οεσ., *Lauil.* 73 και 7 XI· δεδομένου όμως ότι πρόκειται για μεμονωμένη περίπτωση, δεν κρίθηκε απαραίτητο να της αφιερωθεί ειδική παράγραφος της ανακοίνωσης. Ας μου επιτραπεί να συσχετίσω εδώ με το φαινόμενο /o+e/ > /e/ ένα χωρίο του *Θανατικοῦ τῆς Ῥόδου*. Στα *Ονόματα* 10 (1986) 124-127 εξέφρασα την άποψη ότι ο «πρόλογος» (οι στίχοι 1-17) αυτού του ποιήματος δε γράφηκε από τον ίδιο το Μανόλη Λιμενίτη, αλλ' από πρόσωπο διαφορετικό. Αντίθετα ο φίλος κ. A. van Gemert στον προκείμενο τόμο (ανακοίνωση/άρθρο «Ο Ῥόδιος ποιητής Εμμανουήλ Λιμενίτης») υποστηρίζει πως και ο πρόλογος προέρχεται από το Λιμενίτη. Θα ήθελα λοιπόν να προσθέσω στα επιχειρήματά μου ακόμα ένα, φωνητικό και διαλεκτολογικό, το ότι δηλ. το τ' *ἐπίκλην* (< το *ἐπ.*) του στ. 17 δεν είναι ούτε ροδίτικο (πβ. A. Tsopanakis, «Phonétique des parlers de Rhodes, *BNgJb*, Beiheft 40, Αθήνα 1940, 45/6, § 38) ούτε βέβαια κοινό νεοελληνικό (και στις δυο περιπτώσεις θα μπορούσαμε να περιμένουμε το *ἴπικλην*) ούτε όμως και λόγιο (*τοῦπικλην*), αλλά έχει την προέλευσή του προφανώς από άνθρωπο με άλλο μητρικό ιδίωμα (ή διάλεκτο), ίσως της ηπειρωτικής Μικρασίας. Πάντως /e/ ως αποτέλεσμα της σύγκρουσης /o+e/ δεν απαντά πουθενά στο κύριο σώμα του *Θανατικοῦ*, (στ. 18-τέλος) ούτε στο *Βελισάριο* του Λιμενίτη ούτε, όσο ξέρω, σε άλλα αναμφιβόλως ροδίτικα έργα, όπως τον *Ἀλφάβητον τῆς ἀγάπης* (έκδ. W. Wagner, *Λιψία* 1879, 715 στίχοι· απεναντίας εδώ κυριαρχεί απόλυτα το /o/ < /o+e/, π.χ. τὸ ἴμα < τὸ αἶμα, αρ. 79, 3).

13. Εδώ το *ἀπεμπροστά* είναι χρονικό επίρρημα, ενώ ο Παπ., *Λεξ.*, στο λήμμα το αναγράφει μόνον ως τοπικό.

14. Οικ., *Γραμμ.* 39.

παραδείγματα αυτού του τόσο χαρακτηριστικού και για τα σύγχρονα ποντιακά φαινομένου λέξεις μη λόγιες, ενμέρει μάλιστα έντονα διαλεκτικές: *Μπουχαρίας* (14α1)· *πία* - αποκλειστικά ποντιακό για «πιε(ς)»¹⁵ (14β4, 22α4)· ή *χωρισία*⁸ (38β2 και συχνότερα)· του *φαγ(ε)ίου* (46β1 και αλλού)· *jaλία* (53β2)· *ποϊον*⁸ τροπάριν; (57β4). Το ότι εδώ η διατήρηση του συλλαβικού /i/ δεν οφείλεται μόνο σε προφορά αρχαϊστική φαίνεται από περιπτώσεις, όπου άτονο /i/ έγινε /j/: *εδζέβην* (33α4)/*εδζάβην* (56α3), *ρόδja* (51β4)· πβ. και *εχόνισεν* (50β3).

1.3. Ανάπτυξη συνοδίτη φθόγγου /j/ μεταξύ /i/ και άλλου φωνήεντος (ή αντίστροφα)¹⁶

Αυτό το συχνό ποντιακό φαινόμενο απαντά πολλές φορές και στο Luğat, ιδίως ανάμεσα σε /i/ και επόμενο /a/. Ενδιαφέρον είναι το γεγονός, ότι το φαινόμενο δεν παρατηρείται μόνο σε δημώδεις, αλλά -σπανιότερα- και σε λόγιες λέξεις. Αρχίζω με τις λιγότερες περιπτώσεις των λόγιων λέξεων: *διjά* (53β3 και 4) και δύο σύνθετά του: *διjατί* (8β1 και συχνά)· *διjατονοίς* (55α3). Ακολουθούν περιπτώσεις λέξεων που τις θεωρώ δημώδεις: *εδjάβησαν* (16β1), ενώ είδαμε κιόλας συνίζηση στους τύπους *εδjάβην/εδjέβην*· *θειjάφιν* (21α3 και 53β4)· *ακούμπισον* (ή: -ησον) *τήν ραχίjαν* σου είς τόν τοϊχον (25β3)· προστακτική *πίjασε* (47β2). Μία περίπτωση υπάρχει, όπου το /i/ ακολουθεί ένα /o/: *έκ τής ζωjής* (38β2). Συναντιέται άλλωστε και το αντίθετο φαινόμενο της αποβολής του μεσοφωνηεντικού /j/, κοινό κι αυτό¹⁷ στα σύγχρονα ποντιακά: *λέεις/λέης* (2β1, 3).

1.4. Τελικό -ν ποντιακό¹⁸

1.4.1. -ν ως αρχαϊσμός

1.4.1.1. -ν σε ήδη αρχαίους τύπους ονομάτων και αντωνυμιών

Οι περιπτώσεις είναι πάμπολλες· δίνω ελάχιστα παραδείγματα μόνο από ουδέτερα: *πανίν* (5α2 και αλλού)· *κονδύλιν* (7β2 και συχνότ.)· *μαστίχιν* (10β3)· *ψωμίν* (35α2)· *μαντάτον* (36α4, β1 και αλλού)· *κονδυλομάχαιρον* (48α2)·

15. Παπ., *Λεξ.*, λήμμα *πίνω*. Θα ήθελα να παραλληλίσω το *πία* <*πίε* με το κοινό *πιάνω* <*πιέζω*, ενώ ο Γ. Χατζιδάκις (*MNE* 1, 81) θεώρησε το *πιάνω* δωρισμό. Πιστεύω πως υπάρχει σχέση με το «νόμο του Ανδριώτη» (βλ. Ν. Ρ. Andriotis, *La loi de prophylaxie dans le vocalisme néo-grec*, Thessalonique 1974), αλλά το θέμα χρειάζεται ιδιαίτερη διαπραγμάτευση.

16. Παπ., *Γραμμ.* 30· *Οικ.*, *Γραμμ.* 127/8.

17. Παπ., *Γραμμ.* 24.

18. *Οεσ.*, *Lautl.* 123/4· *Οικ.*, *Γραμμ.* 113-9· Παπ., *Γραμμ.* 31.

νερόν κρύον (49β4 επ.). Έτσι βλέπουμε -ν πάντα και στην αιτιατική ενικού των πρωτόκλιτων και δευτερόκλιτων αρσενικών και θηλυκών και στη γενική πληθυντικού.

1.4.1.2. Διατήρηση -ν εφελευστικού στο γ' ενικό πρόσωπο των παρελθοντικών χρόνων (μετά το -ε)

Παραδείγματα: *ἐγόραζεν* (5α2 και αλλού): *τίς ἐτσάμισέν το; ἐτσάμισέ το ὁ δεῖνας* (7β4): *τίς ἔκλεψέν την;* (8α3): *ἐκουκλούκισεν ὁ πετεινός; ναί, ἐκουκλούκισεν* (26α1-2: το ρήμα επέζησε στα σύγχρονα ποντιακά με τη μορφή *κλουκίζω*⁸): *ἐλίβωσεν (= συννέφιασε) ὁ οὐρανός* (48β3-4).

1.4.1.3. -ν στις προστακτικές του β' ενικού προσώπου του ενεργητικού αορίστου¹⁹

Παραδείγματα: *ζήτησόν το καὶ ἐρώτησον* (8α4) - θα δώσω περισσότερα παραδείγματα στις ρηματικές ιδιαιτερότητες (2.6.1.).

1.4.1.4. -ν επιρρημάτων

Παραδείγματα: *ἀκόμην* (47β4): *αὔριον*⁸ (47α3 και αλλού): *μεθαύριον* (522): *σήμερον*⁸ (8β4 και συχνότ.): *ἕστερον*⁸ (30α1 και αλλού).

1.4.2. Ποντιακό -ν ως αναλογικός «μεσαιωνισμός»

1.4.2.1. Πρόσθετο -ν στην αιτιατική ενικού των (πρώην) τριτόκλιτων αρσενικών και θηλυκών, καθώς και στα ουδέτερα ουσιαστικά σε -μα και επίθετα σε -ύ

Παραδείγματα: αρσενικά: *εἰς τὸν ἀμπελώναν* (56β3 - αλλού η ίδια αιτ. χωρίς -ν): θηλ.: *τὴν φοβερότηταν* (33α1): *εἰς τὴν τελειότηταν* (57α4): ουδ.: *ἔμβλυμαν* (7β3 - θα επανέλθω στη λέξη): *ποίημαν* (48α4): *γλυκύν* (22α4): *κρέας παχύν* (35α2).

1.4.2.2. Πρόσθετο -ν στις τριτοπρόσωπες ενικές καταλήξεις -/i/ των παρελθοντικών χρόνων

Ενεργητικός παρατατικός: *ἐκατεγκάλειν (= -ούσε, 7β1): αόριστος: ἐχάθην (= χάθηκε). ποῦ ἐχάθην; ἐκλέφτην* (8α1-3): *ἐδῆβην* (33α4) και *ἐδῆβην* (56α3): *ὠλιγώθην* (38α1). Το -ην αντιστοιχεί στο ποντιακό -εν: 2.7.

1.5. Ουρανικοποιήσεις του /s/

Για την παλαιότητα της συχνής ποντιακής «δάσυνσης του σ» (βλ. Oec., Lautl. 49/50: Οικ., Γραμμ. 94: Παπ., Γραμμ. 28), την οποία δε σημείωνε η παραδοσιακή ελληνική γραφή, εδώ μας παρέχεται μια πολύτιμη πληροφορία με το να υπάρχει καμιά φορά πάνω από το γράμμα *siη* ένα γωνιακό ση-

19. Το τελ. -ν του -ον αποσιωπάται μόνο στις υποδιαλέκτους του Όφη και των Σουρμαίνων: Οικ., Γραμμ., 118 στ'.

μάδι που αποδίδεται στην έκδοση ως οξεία, π.χ. πάχυνον τὸν σκύλον σου (12β1)· σύ)9β1 και συχνά αλλού).

2. ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ

2.1. Μεταπλασμοί -ων > -ος²⁰ και -ονος

Το πιο χαρακτηριστικό χωρίο βρίσκεται στο φύλλο 51α (1-2): ἤμουν εἰς τὸ κάλεσμα παρὰ τὸν γείτων (= γείτον) ἡμῶν. τίς ἐστὶν ὁ γείτω (= ὁ γείτο) σας; ὁ γείτων (= ὁ γείτον) ἡμῶν ὁ δεῖνας ἐστίν. Ἐδῶ μια interpretatio rontica θα απαιτούσε να γράφονται με ο ὅλοι οι τύποι· στην έκδοση ὅμως προτιμήθηκε να γραφεί το ουσιαστικό με ω, γιατί στο ίδιο κείμενο δε μας παραδίδεται καμία ονομαστική ενικού ἑναρθρη (και χωρίς ἐπόμενο εγκλιτικό) του τύπου ο πάππον, ἀπὸ την αρχαία β' κλίση δηλαδή. Ο τύπος της αιτιατικής τὸν γείτων/ γείτον εἶναι, βεβαίως, γενικά μεσαιωνικός, στα ποντιακά ὅμως φαίνεται να πήρε ιδιαίτερη ἑκταση, γιατί το παράδειγμα ὁ γείτων/ γείτον, τοῦ γείτονος, τὸν γείτον ἐκεῖ συμφύρθηκε με τα πρώην δευτερόκλιτα: ο πάππον, τι πάππονος, τον πάππον. Στην ενική κλητική αρχαίων των τριτόκλιτων ουσιαστικών σε -ων απαντῶν μάλιστα στο Luḡat τρεις συναγωνιζόμενοι τύποι: ο παραδοσιακός, που εἶναι συνάμα και ἑνας ἀπὸ τους ποντιακούς, π.χ. ω γέρον (11β2), ο κοινός, «μακρύτερος» ἰσοσύλλαβος, λ. χ. ω γείτονά μου (48β2), και ἑνας τύπος διαφορετικού μεταπλασμοῦ κατὰ τα δευτερόκλιτα: ω γείτονέ μου (33β2), που προφανῶς οδήγησε στην ποντιακή κλητική γείτῶνε²¹. (Οι δύο τελευταῖοι αυτοὶ μεταπλασμοὶ δεν περιορίστηκαν φυσικά στην ενική κλητική· εἶδαμε την ενική αιτιατική τὸν ἀμπελώναν, και υπάρχει ἐπίσης η αιτιατική πληθυντικῶν τὸς γειτόνους μας (10α4), κοινή ἄλλωστε στην παλαιότερη δημοτική.)

2.2. Διατήρηση δικατάληκτου ἐπιθέτου σε -ος/ον²²

Τις περισσότερες φορές μπορεί κανείς φυσικά να ἐξηγήσει την ὑπαρξη

20. G. S. Henrich, *Κλητικὲς καὶ γενικὲς σε -ο ἀπὸ ἀρσενικὰ σὲ -ος στὰ μεσαιωνικά καὶ νέα ἑλληνικά*, διδ. διατριβή, Θεσσαλονίκη 1976, 1-13 και 19-22· εἰδικά για τα ποντιακά: 237-247. Πβ. και τον ἴδιο—με περισσότερη βιβλιογραφία—στα *Actes du 5ème Colloque international de linguistique fonctionnelle* (Ioannina, 10-15 juillet 1978), Sorbonne 1979, 158-163.

21. Ο Παπ., *Λεξ.*, αναγράφει στο λήμμα γείτος και μια ονομαστική γείτονος (υποδιάλεκτος της Τραπεζούντος).

22. Οικ., *Γραμμ.* 209.

τέτοιων δικατάληκτων επιθετικών τύπων με λόγια επίδραση. Το ότι υπήρξαν όμως τότε - όπως υπάρχουν μέχρι σήμερα - και «γνήσιες» περιπτώσεις δικατάληκτων επιθέτων στη διάλεκτο, μας διδάσκει η πρόταση «τί ὁμορφος ἢ γραφή σου» (42β4): πως και ο χαρακτηριστικότερα ποντιακός τύπος ἔμορφος⁸ δεν ήταν άγνωστος στο μεταφραστή μας, προκύπτει από το σχετικό συγκριτικό της προηγούμενης γραμμής: «τὸ βιβλίον σου ἔμορφότερον καὶ καλύτερον ἐστίν».

2.3. Η αντωνυμία ὁ δεῖνας

Η αρχαία και μεσαιωνική αντωνυμία ὁ δεῖνα απαντά και στα ποντιακά, και στην υποδιάλεκτο της Οινόης⁸ με -ς στην ονομαστική. Τον ίδιο τύπο της ονομαστικής βλέπουμε ανεξάριετα και στο Luḡat (3α2 και συχνά).

2.4. Ιδιομορφίες στον ενεστώτα δύο ρηματικών κατηγοριών

2.4.1. Ρήματα με θέμα σε -φτ- < -πτ- (αντί σε -β-)²³

Χαρακτηριστική είναι η εξής πρόταση: «τίς κόφτει το καὶ τίς ῥάφτει το;» (5β1).

2.4.2. Διατήρηση του παθητικού ενεστώτα σε -οῦμαι < -όομαι²⁴

Γι' αυτόν τον παράδοξο αρχαισμό της ποντιακής έχουμε δύο παραδείγματα: παλαιοῦνται τὰ κάλλη (31β1) και μηδὲν ἀκριβοθωρετοῦσαι, ἀφ' ἡμῶν (37β2). Ιδίως το δεύτερο αποκλείεται να είναι λόγιας προέλευσης.

2.5. Διπλή συλλαβική αύξηση (ἐ...ε)

Το φαινόμενο αυτό που είναι γενικά μεσαιωνικό²⁵, αλλά ακόμα και σύγχρονο ποντιακό²⁶, απαντά συχνά στο κείμενό μας: ἐκατέκλαιγεν (7β2): ἐσυνετομίσαμεν (11α3): ἐδῆβην παρ' ἡμῖν ὁ δεῖνας (33α4): ἐπέμεινεν ἐκ ἐκεῖνο τὸ ζουμίν; ναί, ἐπέμεινεν (35α3-4, = απόμεινε)²⁷: ἐγανέκτησες (36α3 - προφανώς ο μεταφραστής ἢ γραφέας αισθάνθηκε τη λέξη σύνθετη, και πιθανόν να είχε δίκιο, αλλά το πρώτο συνθετικό δεν είναι πρόθεση): τί ἐνέγνωσες σήμερον; ἐνέγνωσα²⁸ ἕβδομον ἀπὸ τὸ Κουράνιν (39β5): ἔτρωγα καὶ ἐνεπέου-

23. Οικ., Γραμμ. 289· Παπ., Γραμμ. 72/3.

24. Οικ., Γραμμ. 327 και 331/2· Παπ., Γραμμ. 80. Για το ἀκριβοθωρετοῦσαι πβ. Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς, τ. 1 (1933) 375, λήμμα ἀκριβοθώρητος.

25. S. B. Psaltes, *Grammatik der byz. Chroniken*, Göttingen 1913, 206, 1).

26. Οικ., Γραμμ. 277/8· Παπ., Γραμμ. 71.

27. Παπ., Λεξ., στο λήμμα ἀπομένω.

28. Οικ., Γραμμ. 298.

μον (46α4, = αναπαυόμενον, σήμερα ακόμα στα ποντιακά ενεπέουμ'να)²⁹.

2.6. Ενικές προστακτικές αορίστου

2.6.1. Ενική προστακτική ενεργητικού αορίστου σε -(σ)ον³⁰.

Προστακτικές αορίστου σε -(σ)ον υπάρχουν δεκάδες στο κείμενό μας, ασύγκριτα περισσότερες απ' όσες σε -(σ)ε. Φυσικά, κάμποσες απ' αυτές που λήγουν σε -(σ)ον μπορούν να θεωρηθούν λόγιες· γι' αυτό θα προσπαθήσω να δώσω μόνο παραδείγματα που έχουν χρώμα έντονα δημοτικό ή σαφώς ποντιακό: καλλώπισον τήν γραφήν και φανέρωσον τὰ γράμματα και ὄρθωσον τοὺς ὀρδίνου <ς> σου (6β2-4, = τους αριθμούς σου)· γεμάτισον και γύρισον σύντομα (9α1-2)· μια παροιμία («πάχυνον τὸν σκύλον σου νὰ σὲ φάγη») (12β1-2)· φάσον³¹ μοι (22β2, = δος μου να φάω, ποντιακότατο)· μάθισον⁸ (= δίδαξε) τὸν υἱόν σου (39α4)· γύρεπον αὐτόν (56α4).

Υπάρχει μάλιστα ένα («κεφάλαιο») (14β4-16α2) που αποτελεί κανονική άσκηση προστακτικών· βρίσκουμε εκεί άλλες δεκτρεις τέτοιες περιπτώσεις.

2.6.2. Ενική προστακτική μεσοπαθητικού αορίστου σε -θου (αντί -σου)³²

Στο σημείο που μόλις αναφέρθηκε υπάρχουν και δύο περιπτώσεις αυτού του τύπου της προστακτικής που τόσο ιδιάζει στη διάλεκτο: φάγε, πία, φόρει, ὑποδηματώθου (14β4, η τελευταία και αλλού), θερμάνθου ἐν πυρί (16α1)· η τρίτη περίπτωση του κειμένου μας είναι ένα ἐπαναπαύτου (33β4, με ανομοίωση).

2.7. Τύποι οριστικής μεσοπαθητικού, αλλά και αθέματου ενεργητικού αορίστου σε -α (α' ενικό πρόσωπο) και -εν (γ' ενικό πρόσωπο)³³.

Διαπιστώνονται τα εξής δύο ίχνη του ποντιακού παραδείγματος της οριστικής του μεσοπαθητικού, αλλά και του αθέματου ενεργητικού αορίστου σε -(θ)α, -(θ)ες, -(θ)εν κ.λπ.: ἐξῆβα³⁴ χθες (απάντηση στο «κανονικό»): πότε ἐξέβης; 36α1-2)· ἐκουκλούκισεν (ενν. ὁ πετεινὸς) και ἐνοῖγεν⁷ ὁ ὄρθρος (26α2). Χαρακτηριστικά στους τύπους με -θ- (ή -τ-, κατ' ανομοίωση), που είναι σαφέστερα αοριστικοί και παθητικοί, συναντούμε αποκλειστικά τις πα-

29. Οικ., Γραμμ. 267 και 306, ιδίως όμως Οεσ., *Lautl.* 175. Τώρα διαβάζω ενεπέουμον.

30. Οικ., Γραμμ. 264/5· Παπ., Γραμμ. 73/4.

31. Παπ., Λεξ., στο λήμμα φαγίζω.

32. Οικ., Γραμμ. 266/7· Παπ., Γραμμ. 80.81.83.

33. Οικ., Γραμμ. 309· 311· 314· 319· 329· 331· Παπ., Γραμμ. 78· 79· 81· 83.

34. Παπ., Γραμμ. 88 (ἐγβαίνω). Παπ., Λεξ. 282.

ραδοσιακές καταλήξεις, με τον περιορισμό βέβαια πως στο γ' ενικό πρόσωπο - όπως είδαμε στο 1.4.2.2. - προστίθεται το τελικό -ν (π.χ. *ὀλιγώθην ἢ ὑπομονή μας*, 381).

2.8. Υποχώρηση υποτακτικής αορίστου³⁵

Ένας από τους χαρακτηριστικότερους νεωτερισμούς της ποντιακής, η εξαφάνιση της υποτακτικής του αορίστου, είχε αρχίσει σαφώς πριν από την εποχή της μετάφρασής μας. Τα παραδείγματά της για αυτό το φαινόμενο είναι πολλά· περιορίζομαι εδώ σε μερικά, των οποίων τα συμφραζόμενα αποδεικνύουν την υποχώρηση της γραμματικής κατηγορίας: *ἔλθε πρός με, ἵνα διορθῶν σε* (6β1, αντί «διορθώσω»)· *δός μοι τὸ τετράδιόν σου, ἵνα βλέπω εἰς αὐτό* (42β3)· *ἀπόμεινον ὥραν, ὅως ἐπαίρων τὸ ἱμάτιον μου* (54α4-β1)· *σπούδασον καὶ μὴ ἀργίξης* (54β3).

Επιπλέον ένδειξη για το φαινόμενο αυτό αποτελεί και η χρήση μιάς παλιάς υποτακτικής αορίστου ως οριστικής ενεστώτα: *παραγγείλω σοι, μὴ καταλαλῆς τινάν* (59α2). Ακριβώς η ίδια χρήση μαρτυρείται για τις σύγχρονες υποδιαλέκτους της Ινέπολης και της Κερασούντας³⁶.

3. ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΛΕΞΕΩΝ

3.1. Ουσιαστικά σε -(σ)ία αντί σε -(σ)ις³⁷

Διαπίστωσα δύο περιπτώσεις αυτού του μεσαιωνικού κατ' αρχήν, αλλά και ποντιακού φαινομένου: *ἡ χωρισία*⁸ (38β2 και αλλού)· *ἀκούμπισον* (ἢ: -ησον) *τὴν ῥαχίξαν σου εἰς τὸν τοῖχον* (25β3).

3.2. Ρήματα όχι κοινά σε -ίζω και -ύνω.

Ενώ φυσικά τα ρηματικά αυτά επιθήματα είναι κοινά, στα ποντιακά τέτοια ρήματα έχουν ιδιαίτερα μεγάλη διάδοση.

3.2.1. Ποντιακά ρήματα σε -ίζω³⁸

Παραδείγματα: *φάσον μοι* (υπερορθό για «με»), 22β2, = *δος μου να φάω*, < **φάγισον*³¹· *μαθίζω*⁸ *τὸν υἱόν μου / μάθισον τὸν υἱόν σου* (39α3, 4, = *διδάσκω*)· *μὴ ἀργίξης* (54β3 και αλλού)³⁹.

35. Οικ., *Γραμμ.* 262ς3· Παπ., *Γραμμ.* 69.

36. Παπ., *Λεξ.*, στο λήμμα *παραγγείλω*.

37. Psaltes, *Gramm. der byz. Chroniken* 263/4. Οικ., *Γραμμ.* 392.

38. Οικ., *Γραμμ.* 401.

39. Παπ., *Λεξ.*, στο λήμμα *ἀργῶ*.

3.2.2. Ποντιακά ρήματα σε -ύνω³⁸

Προστακτική χαμέλυνον⁸ (29α3, παράγωγο του επιθέτου χαμελός⁸ = -ηλός): ἀγαθυνάτω⁸ ὁ Θεὸς τὴν εὐπορίαν σου (18α1 και αλλού). Διαπίστωση και ένα ρήμα ἐμβλύνω, το οποίο θα αφήσω όμως για την τελευταία παράγραφο.

4. ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ

4.1. Επίταξη των μονοσύλλαβων πλάγιων τύπων της προσωπικής αντωνυμίας⁴⁰

Με εκπληκτική κανονικότητα συναντούμε αυτό το χαρακτηριστικότατο ποντιακό φαινόμενο στο Luḡat. Απέναντι στις πολλές δεκάδες τέτοιων περιπτώσεων υπάρχουν μόνο 3 «εξαιρέσεις»⁴¹ του κοινού τύπου, δηλ. με την αντωνυμία μπροστά από οριστική ή υποτακτική (π.χ. νὰ σὲ φάγη, 12β2).

Τώρα λοιπόν μερικά παραδείγματα της επίταξης: εἶδα τον. ποῦ εἶδες τον; (4β4)· προσλαμβάνει το (= το παίρνει για) ὑποκάμισον. τίς κόφτει το και τίς ῥάφτει το; ῥάφτει το ὁ δεῖνας (5β1-2)· εἰς πόσον ἐγόρασές το; ἐγόρασά το εἰς ἥμισον ἢ: -όν) δηναρίου (10β1)· μὴ γελᾶς με ... οὐ γελῶ σε (43α2-3)· ἔδειρέ με ὁ δεῖνας. μὴ δέρνης τον, ὦ ὀδεῖνα. οὐ δέρνω τον (43β4-44α1).

4.2. Χρήση της αιτιατικής και για το ἔμμεσο αντικείμενο⁴²

Και γι' αυτό το φαινόμενο, χαρακτηριστικό όχι μόνο της ποντιακής αλλά τεράστιας περιοχής στα ανατολικά και ιδίως βόρεια του νεοελληνικού γλωσσικού χώρου, το κείμενό μας παρέχει κάμποσα παραδείγματα. Περίπτωση ιδιαίτερα διδακτική αποτελεί το χωρίο 19β1-4: τίς ἐχάρισέν σοι τοῦτο τὸ πρᾶγμα; ἐχάρισέ με το ὁ δεῖνας. χάρισέ με το! ἐχάρισά το σοι. (Οι λόγους δοτικές και οι διαλεκτικές αιτιατικές χρησιμοποιούνται («εναλλάξ»), χωρίς καμιά διαφορά). Άλλες περιπτώσεις: πούλησέ με το εἰς ἥμισυ δηναρίου (17β2 - η απάντηση όμως είναι: ἐπούλησά το σοι)· ἐκληρονόμησέν σε (= σου κληροδότησε) ἀκριβὰ πρᾶγματα (31β2-3)· δός με το (58β4).

Μου προκάλεσε μεγάλη εντύπωση το ότι οι γενικές της προσωπικής

40. Παπ., Γραμμ. 59 και 160.

41. Οι «εξαιρέσεις» αυτές απαντούν αποκλειστικά μετά από συνδέσμους (νὰ ὅταν σοὶ δέρνη εἶς, 44α2· μὴ σὲ μέλη, 33β2), ενώ μετά το ἵνα και παντού αλλού και μετά τα αρνητικά μόρια (οὐ, μὴ) επιτάσσονται οι πλάγιοι τύποι της μονοσύλλαβης προσωπικής αντωνυμίας.

42. Παπ., Γραμμ. 159/160.

αντωνυμίας (μου, σου, του/της) για την έκφραση του έμμεσου αντικειμένου λείπουν ολότελα από το κείμενό μας.

4.3. Σύνταξη άψυχου ουσιαστικού αρσενικού ή θηλυκού γένους με επίθετο ουδέτερο ή ουδέτερη προσωπική αντωνυμία⁴³

Υπάρχουν μερικά ίχνη αυτού του τόσο «χτυπητά» μικρασιατικού φαινομένου: έμαθον τήν *πρᾶξι* μου και ἀπήγγειλόν το (6α2-3)· σήκου (ή: -οῦ) και ζήτησόν το (8α4-ενν. η «κονδυλοθήκη»), 8α1)· ὕστερον παντός προσευχῆς (30α1 - ίσως όμως εδώ να πρόκειται για περίπτωση υπερροθή, γιατί στη μεσαιωνική δημοτική υπήρξε η τάση το *πᾶσα* να χρησιμοποιείται και για τα τρία γένη)· ὁ ἀμπελών μου οἰκούμενον ἐστίν (56α1).

Ενδεικτική μου φαίνεται και μια αντίθετη, μάλλον υπερροθή, περίπτωση: τὸ *μαχαίριον* μου ἀμβλεῖα ἐστίν (47α4).

Είναι πάντως βέβαιο πως η γένεση του συντακτικού αυτού φαινομένου προηγείται της εποχής της τουρκικής κυριαρχίας και επίδρασης, γιατί ήδη στο *Τραπεζουντιακὸν ὠροσκόπιον τοῦ ἔτους 1336* (*N. Ἑλληνομνήμων* 13 [1916] 33-50) εμφανίζονται τουλάχιστον εννέα τέτοιες περιπτώσεις (π.χ. ὁ χειμὼν κάθυγρον ἢ βροχὴ ... ὠφέλιμον, σ. 39), που ο εκδότης, ο Σπ. Λάμπρος, δυστυχώς τις «διόρθωσε» όλες· εσημείωσε όμως τις γραφές του κώδικα στο κριτικό υπόμνημά του.

4.4. Διατήρηση της χρήσης απαρεμφάτων στην υπόταξη⁴⁴

Και αυτός ο αρχαϊσμός, ο οποίος, προκειμένου για τη σύγχρονη διάλεκτο, διαπιστώθηκε βέβαια μόνο πια στον άόριστο μετά από βουλητικά ρήματα, βρίσκεται μερικές φορές στο *Luġat*: οὐκ ὀρέγομαι (πβ. το σύγχρ. «ὀρέχκουμαι⁸) ἀκούγειν αὐτὸ (3β1-2)· οὐκ⁵ αἰστάνεσαι (= δεν ξέρεις) ἀπομνξίζειν τὴν μύτην σου (11β4-12α1)· θέλω νιφτήν (23α1)· μάθε, ὅσον δύνασαι, εἰ σαυτὸς (!) βασιλεύειν ἐθέλεις (39β3-4), μετάφραση περσικού διστίχου)· ὅταν θέλης ὑπάγειν εἰς τὴν Παρασκευὴν (= τη μεγάλη κοινή προσευχή των Μωαμεθανών), μάθισέ με το (52α3-4). Εμφανίζομαι όμως και περιπτώσεις της κοινῆς νεοελληνικῆς σύνταξης με υποτακτική, λ.χ. θέλω νὰ ἀρδέσω τὸν ἀμπελῶνα (36β3-4).

43. Παπ., *Γραμμ.* 162,

44. Οικ., *Γραμμ.* 271/2.

5. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΟ ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

Θεώρησα βέβαια επίκεντρο αυτής της ανακοίνωσης τη γραμματική, αλλά ανάμεσα στα παραδείγματα είδαμε και κάμποσες λέξεις διαλεκτικές. Ίσως να είναι όμως σωστό να δοθούν ακόμα μερικά παραδείγματα από το ιδιαίτον λεξιλόγιο του Luḡat: ἀργίζω αντί «ἀργῶ»⁸ (4β1 και αλλού)· μιστός⁸ <μισθός (13α2)· γρασμένος⁴⁵(= χαλασμένος, 16β4)· κουκούμιν⁸ (= χάλκινη στάμνα, λατινικό δάνειο, 22β4)· λιβώνει⁸ (= συννεφιάζει, 48β3)· ὑπώρον αντί ὄπ- (50β2 και αλλού), πβ. το σύγχρ. τα ιπώρᾶ από τη Χαλδία και το ἱπουρου⁴⁶ της Ηπείρου)· ἀρβετόν (< ἔρπετόν⁴⁷ = ζώο, ιδίως για ιππασία: 16α1/59α3)· ἔξεργος (= ⁴⁸ἀεργος, τεμπέλης: 44β2). Εντύπωση κάνει άλλωστε η ελληνικότητα του λεξιλογίου — ο μεταφραστής προσπάθησε να αποδώσει ακόμα και έννοιες καθαρά ισλαμικές με λέξεις ελληνικές. Έτσι χρησιμοποιεί π.χ. το προσκυνητήριο⁴⁹ (37α2) και όχι τις λέξεις μασγίδιον ή τζαμί(ον).

6. ΛΙΓΑ ΕΠΙΠΛΕΟΝ ΔΙΔΑΓΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΝΤΙΑΚῆΣ

Εδώ θα ήθελα να αναφερθώ σε μερικά σημεία, όπου βλέπουμε τύπους με χαρακτήρα ποντιακό, που όμως δε φαίνονται να υπάρχουν πια στη σύγχρονη φάση της διαλέκτου.

Ιδιαίτερα ενδιαφέροντα είναι π.χ. η γενική τοῦ πνεύματος (38α4)⁵⁰, αν

45. Παπ., Λεξ., στο λήμμα γράνω· πβ. Liddell-Scott-Jones στα λήμματα γράινω και γράω.

46. N. Andriotis, *Lexikon der Archaismen in neugriechischen Dialekten*, Wien 1974, στο λήμμα *ὄπώριον. Για τη δικαιολόγηση της γραφής με υ- (όχι ι-) βλ. Στυλ. Καψωμένο, «Έρευναί εις την γλώσσαν των ελληνικῶν παπύρων», *ΕΕΦΣΘ* 7 (1957) 325-372, 329-332. Τη δασεία στα ὑπώρα και ὑπωρον δικαιολογεί η παράλληλη παράδοση του πρώτου στα κοπτικά με /h/- (πβ. Καψωμένο, *ό.π.* 330).

47. Παπ., Λεξ., στο λήμμα *ἔρπετός.

48. Ο Παπ. δίνει στο Λεξ. του ένα ουσιαστικό ἔξεργος, ὁ = γιορτή, αργία. Υποθέτω πως το -ος προκάλεσε το αρσ. γένος, ότι δηλ. η αρχική μορφή του ουσιαστικού ήταν *ἡ ἔξεργος (sc. ἡμέρα).

49. Ήδη στη βυζαντινή μετάφραση του Κορανίου, την οποία χρησιμοποίησε, όπως διαπίστωσε ο E. Trapp («Gab es eine byz. Koranübersetzung?» *Δίπτυχα* 2 (1980/81) 7-18), κατά τον ένατο αιώνα ο Νικήτας ο Βυζάντιος (*προσκυνητήριο*: Trapp, σ. 15). Πβ. και W. Lehfeldt, *Zeitschrift für Balkanologie* 7 (1969/70) 33.

50. Παράλληλες γενικές με αναλογικό -ους άτονο δεν έχω μεν αυτή τη στιγμή· ανάμεσα όμως στις αντίστοιχες με τονισμένη τη λήγουσα ο πιο διαδεδομένος τύπος ήταν ο

δεν πρόκειται για λάθος γραφής, έχουμε μπροστά μας τον ενδιαμέσο τύπο μεταξύ του παραδοσιακού, πνεύματος, και εκείνου της παλαιότερης δημοτικής, πνε(υ)μάτου, από τον οποίον προέρχεται και ο σύγχρονος ποντιακός πνεμάτ'. Υπάρχει δηλ. ακόμα το τελικό -ς του αρχικού τύπου, αλλά ήδη σε συνδυασμό με το φωνήεν -/u/ του νεωτέρου.

Ας ακολουθήσουν ένα ρήμα κι ένα παράγωγό του ουσιαστικό, που έχουν μεν σαφώς ποντιακό χρώμα, δεν τα βρίσκει κανείς όμως στο λεξιλόγιο της σύγχρονης διαλέκτου: *ἔμβλυνον τὸ κονδύλιν ἔμβλυμαν ὀρθόν! ἔμπλυνα τὸ κονδύλιν μου* (7β2-3). Τόσο από τα συμφραζόμενα, όσο και από τα παράλληλα κείμενα στις άλλες γλώσσες, φαίνεται καθαρά πως η σημασία του ρήματος πρέπει να ήταν «ξύνω (το κοντύλι), ώστε να γίνει μυτερό». Πιστεύω πως οι τύποι που είδαμε έχουν σχέση με το αρχαίο επίθετο *ἄμβλῦς* και προέρχονται από ένα **ἄν-αμβλύνω* που απλολογικά θα έχασε το ένα /a/ και το ένα έρρινο: **ἄμβλύνω*. Οδηγούμαστε λοιπόν στην ποντιακή οριστική αορίστου *ἔμβλυνα* και με «απολίθωση» της διαλεκτικής αύξησης στην προστακτική και στο ρηματικό ουσιαστικό του κειμένου.

Θα σας δώσω και δύο παραδείγματα ονομάτων που δεν υπάρχουν πια με την ίδια μορφή στη σύγχρονη διάλεκτο: Το *τὴν ῥαχίτζαν σου* (25β3) που είδαμε κιόλας (3.1.) προφανώς μας παραδίδει τον παλαιότερο τύπο του ποντιακού *το ραχίν*⁸, ο οποίος πρέπει δηλ. νὰ ἦταν θηλυκός και όχι υποκοριστικός· όσο για την αλλαγή γένους και αριθμού μπορούμε να συγκρίνουμε περιπτώσεις ανάλογες της νεοελληνικής κοινής όπως το με το *συμπάθειο* ἢ το *στ' αλήθεια* < ἢ *συμπάθεια*, ἢ *ἀλήθεια*.

Το τελευταίο σημείο μου αφορά έναν τύπο παράξενο ως προς τη φωνητική του μορφή: Σ' ένα «κεφάλαιο», όπου γίνεται λόγος για μερικές γλώσσες, βλέπουμε και ένα *τὴν γουρδιστὴν* (11α3) = *κουρδική*, συναντούμε δηλ. τη λέξη αυτή με δύο ηχηρά εξακολουθητικά, ενώ σε άλλα μεσαιωνικά κείμενα και στα σύγχρονα ποντιακά το εθνικό *Κούρδος* και τα παράγωγά του έχουν δύο ἀηχα στιγμιαία: *Κοῦρτος*, ποντ. ο *Κούρτον*^{8,51}. Νομίζω πως με τον τύπο

ἐνοῦς (αρσ. και ουδ.). Πβ. και τις θηλυκές γεν. της παρισινήs παραλλαγής (χφ. Ρ) του *Χρονικοῦ τοῦ Μορέως*: *τῆς Ἀφηνοῦς και τῆς Πατροῦς* (τα χωρία στο ευρετήριο της έκδ. J. Schmitt).

51. Οικ., *Γραμμ.* 383 (και *Κουρτία* = *Κουρδιστάν*).—Το *-ιστὴν* στο *γουρδιστὴν* (και σε τρεις άλλες ονομασίες γλωσσών του φ. 11α: *τὴν ἀραβιστὴν/περσικὴν/τουρκιστὴν*) ἐξηγείται προφανώς από ἐπίδραση του επιρρηματικού *-ιστί* (βλ. στο *Luğat ta āraḇisṭī*, 10β⁴, και *χορεσμιστί*, 11α1), πβ. και ζεύγη όπως τα *χιαστί: χιαστός* ἢ *ψηλαφητί: ψηλαφητός*.

του Luḡat σχετίζεται το όνομα ενός ελληνικού ως το 1922 χωριού της Καππαδοκίας, το Γούρδονος, που - όσο βλέπω - δεν ετυμολογήθηκε ακόμα πειστικά⁵² το τοπωνύμιο φαίνεται να προέρχεται από παλαιότερη γενική («ποντιακού τύπου») *τοῦ Γούρδονος = του Κούρδου. (Το όνομα του χωριού δεν αποκλείεται άλλωστε καθόλου ν' ανάγεται σε Βυζαντινό γαιοκτήμονα - πρώην μισθοφόρο ίσως, κουρδικής καταγωγής - που να είχε το Γούρδος/Κούρτος ήδη επώνυμο· σε έγγραφο του Πόντου από τα 1344 μαρτυρείται το επώνυμο Κοῦρτος (Th. Ouspensky / V. Bénéchévitch, *Actes de Vazélon*, Leningrad 1927, σ. 58).

Θα ήθελα να κλείσω εκφράζοντας την πεποίθηση ότι έρευνα στο Luḡat πιο εξονυχιστική θα φέρει και άλλα αποτελέσματα για την ιστορία της φθίνουσας σήμερα, αλλά τόσο ενδιαφέρουσας και σημαντικής για τη μελέτη των Μεσαιωνικών και Νέων Ελληνικών διαλέκτου που μας απασχόλησε.

ΔΥΟ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ ΩΣ ΔΕΙΓΜΑΤΑ ΤΗΣ ΜΙΚΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΤΟΥ

α) Φύλλα 21β1 - 23α1:

21β Ἐρα ἤκουσες ἐκεῖ τίποτες;
Ναί, ἤκουσα ἐκεῖ προφητείας. Οὗτος
ἄνῆρ ἐστὶν νομιμάρης⁵³, ἀσκητής, σώφρων
καὶ οὗτος ἄνῆρ ἐστὶν πολυπρόσευχος {καὶ}

52. Ο Βασ. Καράμπος (Μαυρίδης) στη μονογραφία του *Τὸ Γούρδονος καὶ τὸ Ἄραβανί*, Ἰσταμπούλ 1948, 7 και 9, υποστήριξε ὅτι τὸ ὄνομα Γούρδονος προέρχεται ἀπ' αὐτὸ τῆς ἀρχαίας μακεδονικῆς πόλης Γορτυνία (Γορδυνία, Γορδηνία) καὶ πως τὸ χωριὸ ἦταν ἀποικία στρατιωτῶν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἀπορρίπτοντας τὴ γνώμη «ἄλλων» γιὰ προέλευση τοῦ καππαδοκ. τοπωνυμίου ἀπὸ τὸ Γόρτυν(α) τῆς Κρήτης ἢ τὸ Γόρδιον (Γορδίειον) τῆς Φρυγίας. Δεδομένου ὅμως ὅτι ἀνάμεσα στὶς παραλλαγές τοῦ ονόματος τοῦ χωριοῦ υφίσταται καὶ ὁ τύπος Κούρτονος (TIB 2: Fr. Hild / M. Restle, *Kappadokien*, Wien 1981, 183/4· βλ. καὶ W. Pfeifer, *Die Passlandschaft von Nigde*, Diss. Giessen 1957, 57, λήμμα *Hamāmlī*) ποὺ εἶναι ἀκριβῶς ἡ ποντιακὴ γενικὴ τοῦ Κούρτος, δε χωράει, πιστεῶ, ἄλλη ἐξήγηση ἀπὸ τὴν προτεινόμενη ἐδῶ. (Ευχαριστῶ θερμὰ τὴ Γενικὴ Γραμματέα τῆς Ἑλλ. Ονοματολογικῆς Ἐταιρείας καὶ τ. Επόπτρια Μέσης Ἐκπαιδεύσεως κυρία Γιάννα Κολλέκα, δ. Φ., γιὰ φωτοτυπίες ἀπὸ τὸ δυσεῦρετο βιβλίο τοῦ Καράμποδος).

53. Αὐτὸς ὁ καθαρὰ δημοτικὸς τύπος σε -/is/ δὲν παραδίδεται, ὅσο γνωρίζω, ἀπὸ ἀλλοῦ. Ὁ Δουκάγγιος ἀναγράφει μόνον χωρῖα με τὸ λογίτερο -ιος.

- 22α καὶ πολυνῆστις. Ἔρα νῆστις εἶ; Ἐγὼ
νῆστις εἰμί, ἐπεπρίνησα⁵⁴ νῆστις.
Πότισόν μοι (!) ὕδωρ, ἐγὼ γὰρ διψασμένος εἰμί.
Πία¹⁵ νερόν, διότι γλυκύν ἐστίν καὶ ψυχρόν.
- 22β Ἐπιον, ἕως οὗ ἐχόρτασα, καὶ οὐκ⁵ ἔχω χρεῖαν
εἰς ὕδωρ. Φάσον³¹ μοι (!), ἐγὼ γὰ(ρ) πεινῶν εἰμί,
πεπείνακα. Ἐγὼ σήμερον χορτασμένος εἰμί, οὐ
πιθυμῶ τίποτες. Ἄγε κουκούμιν⁸ ἐκ τούτου
- 23α τοῦ ὕδατος. Τί πράττετε μετὰ κεῖνο; Θέλω νιφτῆν.

β) Φύλλα 35α1 - 38β3:

- 35α ... ἔφαγες σήμερον; Ἐφαγον ζουμίν
καὶ ψωμίν καὶ κρέας παχύν. Ἔρα
ἐπέμεινεν²⁷ ἐξ ἐκεῖνο τὸ ζουμίν; Ναί,
ἐπέμεινεν²⁷ ἐξ ἐκεῖνο. Δεῦτε γοῦν καὶ φάγε μεθ' ἡμῶν.
- 35β Εὐλογησέτω (!) ὁ Θεὸς ἐν σοί. Σὺ ἀδελφὸς εἶ τίμιος,
οἰκτίρμων⁵⁵ πολλά, πράττετε τὰς τιμάς.
Ποῦ σύ; Οὐ βλέπω σε. Ἦμουν
ἀπών. Ποῦ ἦσουν; Ἦμουν
- 36α ἐν τῇ χώρᾳ τῇ αὐτῇ. Πότε ἐξέβης;
Ἐξῆβα³⁴ χθές. Ἔρα καβαλάρης ἢ πεζός;
Ὁχι, μᾶλλον δὲ πεζός. Ἐγανέκτησες.
Τί μαντάτον ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ; Οὐκ⁵ ἤκουσα

54. Πβ. το σύγχρονο ποντ. ἀποπρινίζω = ξυπνώ πολύ πρῶί (βλ. Παπ., Λεξ., στο λήμμα). Γράφοντας τον ἀόρ. με -η- δέχομαι για το Luḡat έναν τύπο *ἀποπρινῶ, τον οποίον καθιστά πιθανόν το παράγωγο ουσιαστικό τὸ ἀποπρίνημά σου (44β4).

55. Το οἰκτίρμων είναι πολύ διδακτικό: Στα νεώτερα ελληνικά υπάρχει τάση συγκοπής του ἀτονου μεσοσυμφωνικού /i/, τουλάχιστον όταν το προηγούμενο σύμφωνο είναι /r/, πβ. τα πέρσι και ἔρμος, λ.χ. Στο οἰκτίρμων θα πρόκειται για υπερροθή προσπάθεια αποφυγῆς αὐτῆς τῆς δῆθεν συγκοπῆς—ο μεταφραστῆς αισθανόταν μᾶλλον ὅτι το «κανονικό» για —ας πούμε—το ἔρμος ἦταν το ἔρημος.

- 36β ἐξ ἐκείνης μαντάτον, εἰμὴ εἰρήνην.
Κάτσε μεθ' ἡμῶν ὥραν. Παρ' ἐμοὶ γὰρ
ἔργον ἐστίν. Τί τὸ ἔργον σου; Θέλω νὰ
ἀρδέψω τὸν ἀμπελῶνα. Βοηθ(η)σέτω (!) σε ὁ Θεὸς
- 37α ἐπὶ τὸ ἀγαθόν. Τί ἐστὶν αὐτὴ ἡ σπουδὴ; Ἡ σπουδὴ μου
πρὸς τὸ προσκυνητάριον⁴⁹. Σπούδασε, ἵνα φτάσης
τὴν συνάθροισιν. Ἐρα ἐπροσηύχου; Ναί,
ἐπροσευχόμην τὸ ὑπὸ Θεοῦ. Ποιησέτω (!) σε ὁ Θεὸς
- 37β σχολάζοντα ἐν τῇ ὑπο(τα)γῇ αὐτοῦ. Ἐπακούσατο ὁ Θεὸς
τῆς ἀγαθῆς εὐχῆ(ς) σου. Μηδὲν ἀκριβοθωρετοῦσαι²⁴ ἀφ'
ἡμῶν,
ἡμεῖς ἀρ ἐγαπῶμεν¹¹ σε ἐγάπην¹¹ σφοδράν, καὶ ὅταν χω-
ριστῆς
ἐξ ἡμῶν, στενὴ γίνεται ἡμῖν ἡ γῆ
- 38α καὶ ὀλιγώθην ἡ ὑπομονὴ μας τῇ χωρισίᾳ⁸ σου καὶ οὐκ⁵
ἐνδέχεται ἡμῖν
ὑπομονή. Εἶπεν ὁ ποιητής, ὅτι·
«Ἡ χωρισία⁵⁵ τοῦ θανάτου δυσχερεστέρα ἐστὶν
κ' ἢ ἐκβολὴ τοῦ πνεύματος⁵⁰ μου μετὰ
- 38β ἀπομακρύνειν σε εὐχερεστέρα ἐστὶν κ' ἢ συνέσμιξις
ἐκ τῆς ζωῆς¹⁶ σημεῖον ἐστὶν καὶ ἡ χωρισία μετὰ
συνέσμιξιν θάνατος ἐστὶν ἐρυθρός⁵⁶.

56. Για τον ὅλο προβληματισμὸ του Luḡat βλ. τώρα καὶ τὸ ἀρθρο μου "Zu einen arabisch-persisch-griechisch-serbischen Gesprächslehrbuch des 15. Jahrhunderts", *Le Muséon* 102 (1989)361-375.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 خُدَايَ خَشَائِدَهُ مَهْرَبَانَ
 اسْتُوا اَوْ اُنُوَامَا تُوْبَاوُ تُوْبُوْا لِاَلَا تُوْا لِيْمُوْا
 سَايْمِيُوَامُ بُوَا نِيْعِي بُوَا فَا لَانِيَا يَمِي مِيْلُوْ سِيْمِيُو
 اَلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
 مَرْخُدَايَا بِرُوْزِدِ كَارِ عَالِيَا
 اَوْ اَنْوَا سِ تُوَا ثَاوَا تُوَا كِيْرِيُوَا تُوَا نِ قِيْبَاوُنِ
 سَلَاوَا بُوَا كُوْ كُوَا سِيُوَا دُوْ سُوَا تُوَا مِ
 وَالصَّلَاةِ عَلَى رَسُولِهِ
 وَرُوْدِ بِيْرِيْ بِيْغَا مِيْرِيْ اُوْ
 اِيْ بِلَا كُوَا سَلُوَا لِيْ بِيْ نَا
 اِيْ اَبُوَا سْتُوَا لُوَا اَنْفُوْ
 بِيْرُوَا رُوَا فَا يَا كُوَا
 مُحَمَّدٍ وَآلِهِ الطَّاهِرِينَ اَجْمَعِينَ
 مُوَا مْتِ كُوَا اِيْتُوَا اَنْفُوْ تُوَا تَا نَا رُوَا يَانْدِي
 مُوَا مْتَا اِيْ يَا حِلْيَا تِ يَا كُوَا جِيْنِيْهُ رُوَا

Η αρχή (φύλλο 1β) του χειρογράφου 4750 της Βιβλιοθήκης του Μουσείου της Αγίας Σοφίας.